

A D A B A K I A K

EUSKARAZ ETA KITTO?.— Iragan udan Joshua Fischman eta Juan Cobarrubias soziolinguistek Donostian hitzaldi ondorean prentsara egin zituzten azalpenekin zenbait jende txunditurik gelditu zen; baina gu ez.

Euskararen erabileraz ari ziren: Euskara lanean erabili behar omen; euskarak ez duela hedapenik ez garapenik lider politikoek erabiltzen ez badute.

Hor dago gakoa!

Herbesteko soziolinguistek geure barneko zauria erakutsi digute. Eta, erdaraz euskararen alde mintzatzen diren politikoek jakin bezate zuriketa guziak baino hobea dela mintzatzearen pragmatika.

Euskarak aspalditik dakarren perila, euskararen alde erdaraz mintzatzea. Hamaseigarren mendearen haseran Ziburuko Etxeberriren lanak goretsiz salatu zuen jokaera hori Klaberia apezak¹.

Errazena euskararen alde hitz egitea da; baina euskara ikasi nahi duenarentzat, nonbait, ez dago bide errazik. Lotsagarria ez ote aber-tzale kopurua, botoen arabera, hain handia izanik euskaldunak hain guti izatea? Hizkuntzaren arazoetan, bereziki gure egoerari begiratu, intentzio onak eta ahuntzaren gauerdiko eztula, berdinak dira.

Baina, gure ahulezian bada besterik ere: dakitenek ez erabiltzearena.

1.- Ikus 1954ko *Egan* 2-4 zenbakiaren 24. orrialdean Klaberia apezaren hiru bertsoak transkribaturik.

Zeren, euskarak, den gutian ere, erabilera bizkortzeaz beste aurpegi bat erakutsiko luke.

Arazo hauek gogoratzean, Mikel Larrañaga gure herrian alkate zela eman zuen bandoa datorkit oroitzapenera:

BANDOA

De parte del Sr. Alcalde de esta Villa Armera se hace saber a todos los ciudadanos:

Que no es el euskara, como antaño, lengua mayoritariamente utilizada en esta población por lo que es preciso esforzarse en su uso. Y como no es justo pedir a otros que aprendan nuestro idioma cuando quienes lo saben no lo utilizan corrientemente, dei eta dehiadar egiten zaio eusakaldun jendeari euskara gure hizkuntza gaurdanik bertatik erabiltzera etxean zein jendaurrean, Eibar herri euskalduna izatea lortu arte arrazoizko epe batetan. Ez da atxakiarik ez mintzatzeko ezagutzen eta maite den hizkuntzaz: Horregatik aldarrikatzen dugu: EUSKARAZ ETA KITTO!

EGUTEGI TXARTEL BITXIA.— Euskarazko egutegiak goraka datoz azken urteotan, lehen euskarari muxin egiten zioten erakunde, elkarte eta entrepesak ere bide hortara datoz eta hori ez da txarra gure hizkuntzaren zabalkunderako. Egutegiak ere era askotakoak, mahairako nahiz patrilkarako agenda horietatik hasi eta horman jartzekoak arte bada orain zer hauta. 1987-rakoen arteatik patrilkarako atera den txartel bitxiak harritu gaitu. Zazpi eskualdeen eskudo gainean EUSKAL HERRIA dakarrena, eta eskudo ondoan Orixe zenaren bertsoak. Orixerenak?

Txartelaren bestaldetik, jakina, egutegia bera, gainean honako iragarria duela “ 1987 Euskararik gabe ez da Euskal Herririk”, aspalditik errepikatuz datorren esaldia eta geroan ere errepikatzen

jarraitu beharko duguna. Txartel hau ez dakigu nork argitaratua den. Zabaldu duenak jakingo du, noski. Baina azpian jartzen dituen erakunde eta elkarteak ikusirik, horiek edo horietarikoren batek argitaratua dirudi. Hara zeintzuk diren: Euskaltzaindia, AEK, Euskal Herrian Euskaraz eta Ikastolen Elkartea. Ondotik bakoitzaren telefonoak emanaz. Sinatzaile gisa datozen horien ardurapean egina izanen da. Hala dirudi. Baina hala ote?

Bertan datozen bertsoak Orixerenak direla uste ote dute erakunde eta elkarte horiek? Harritzekoa da horiegandik hobeto idatzia ez etortzea, eta harritzekoagoa bertso horien jabetasunaren berri ez jakitea, zeren Orixerenak diren ustean argitaratu dituzten bertso horiek Grazian Adema "Zaldubi" kalonjearenak bai dira.

Gure literaturaz zerbait arduratu den guziek dakite nor zen Zaldubi, 1828an Senperen sortua eta 1907an Baionan zendua.

Badakigu Orixek lapurteraz ere idatzi zuela, baina bertsoen hasierako errepika eta lehen bertsoaz gainera bigarrena ere jaso balute han ikus zezaketen mugazandikoak eginak zirela. Hara hemen berargitaraturik hainbeste aldiz hainbeste kantategitan argia ikusi duten bertsoak:

*Zazpi Eskualherriek bat egin dezagun,
guziak beti-beti gauden gu Eskualdun.*

*Agur eta ohore Eskual-herriari:
Lapurdi, Baxenabar, Zibero gainari;
Bizkai, Nafar, Gipuzko eta Arabari,
Zazpiak bat besarka lot beitez elgarri.*

Honerainokoa da egutegi txartel bitxi horrek dakarrena, baina ikus ondokoa, kantaren nondik norakoaren argigarri:

*Haritz eder bat bada gure mendietan,
Zazpi adarrez dena zabaltzen airetan.
Frantzian, Espainian, bi alderdietan:
Hemen hiru'ta han lau, bat da zazpietan.*

Dena dela, egutegi bitxi hori ikusirik zenbaitzuk gure kulturaz duten ahulezia ageri-agerian dago eta hortik ikus daiteke erakunde eta elkarte horietarik zeintzuk ez diren argitaratzaile, era berean susmatzen denez nortzuk diren egile.

GIPUZKOAREN IZENIK ZAHARRENAK.— *Egan* honen aurreko zenbakian 1048ko Gala de *Ipuçcha* aipatzen genuen gipuzkoa izenaren deiturarik zaharrentzat, 1984ko 5-6 zenbakian, gure egunotan oraindik iraupenez datorren *Iphutcha* gogorazten genuen Marie-Pierre Iphutcha lapurtarra aipatzeaz, baina urte bereko 3-4 zenbakian *Guipuzza* eta *Guipus* XIV-XV. mendeetako deituren berri eman genuenez pertsona batek baino gehiagok galdetu digu haserako *G* horrekin edo hori gabe ia nola ulertzen den. Hara ba, ageririk zaharrenetan *I* edo *Y* baizik ez da aurkitzen, XI eta XII. mendeetan. Hori litzake arrazoia orain deitura baten bakarrik gordetzearena.

Geroztik, Liejako Unibertsitatean irakasle den Louis Deroy jaunaren galdea izan dugu, Enrike Knörr adiskidearen bidez, Gipuzkoaren izenik zaharrenak jakin nahirik. Zalantzarik izan ez dadin, XI eta XII. mende horietako ageriak aipatuko ditugu, urtez urte:

- 1007. urtean *Ypuçcoa*, Nafarroako errege Santxo Handiak (Santxo edo Antso III.a), Iruñeko Apezpikutegia berriztean.
- 1025.ean *Ipuscua*, San Juan de la Peña-ra Olazabal monastegiaren emaitza egitean.
- 1048.ean *Ipuçcha*, Olazabaldarren emaitzaren jarraipenez emakumezko baten izen-deiturak datoz: Gala de Ipuçcha. Herritar (= *jentilicio*) izena deiturara pasatua, noski. Horren jarraipenik zuzenena dugu gaur egun Lapurdin ezagutzen dena.

- 1049.ean *Ippuzka*, Olazabal monastegia San Juan de la Peñako monje baten ardurapean uztean.
- 1056.ean *Ipuzka*, San Juan de la Peña-ra egin zen donazio hura berritzean.
- 1066.ean *Ipuzcoa*, Nafarroako agirietan “Senior Orbita Acenariz in Ipuzcoa”.
- 1080.eta 1086. urteetan *Ipuzcua* Astigarribiako (Mutriku) San Andres eliza San Millan de la Cogollora emateaz.
- 1091.ean *Ipuzcuam*, Alfonso VI.ak Astigarribiako eliza San Millanera donatze hori birretsiz.
- 1108.ean *Ipuzcua*, Beñat Astaratz Baionako apezpikuak San Millango abataren eskariz Astigarribiako San Andres konsagratzean.
- 1125.ean *Ypuçcoa*, Iruñeko Apezpikutegiaren gutunean: “Santius de Ypuçcoa”.

Askoz geroagokoa da Santillanako Markesaren *Lepuzcoa*. Ziur esateko, Iñigo López de Mendoza, Primer Marqués de Santillana, 1398-1458. urteetan bizi zen eta *Serranilla VIII*.aren lehen bertsoak honela dakar:

De Vytoria me partia
 un dia desta semana,
 por me pasar a Alegria,
 do vi moça lepuzcana.

Alegria hori Arabakoa noski, jarraian agertzen denez, eta neskata “lepuzcana” abeltzaina omen zen. Oroi Urbia-Aizkorriko parsoneria gure mende hontan ere Arabara arte sartzen dela eta horregatik ez dela hor gauza harrigarrik.

Pentsaraztekoa da haserako letra hori *I* bezala irakurtzekoa ez ote den. Baina *Crónica General de España* delakoan, Alfonso el Sabio-ren partean, *Lipuzcoa* dator. Hala ere, Serapio Mujikaren

ustez, hutsen batetik letorke (*Geografía General del País Vasco-Navarro-ren Gipuzkoa* tomoan 500-551. orrialdeetan dakarrenez), eta Serapio bazen nor probintziaren arazoetan.

BELOAGATIK PELURA.— Gaztelako erregeak Gipuzkoa eskuratu zuenean Nafarroak itsasora zuen irtera kendu zion, Oiarso zeritzan parteaz jabetzean. Inguru horren zaintzaile zen Beloagako torrea. Oraindik ere hor daude torrearen oinarriak; bere solairu biribilak 5 metro ditu eta hormak 80 zentimetro sendoz.

Nafarroako Santxo Azkarraren denborak ziren, baina torrea bera lehenagokoa daiteke. Torrearen egitura nolakoa zen jakiteko Ahatsakoa (Garazin) har genezake eredu. Ahatsan, Iratiko bidearen gainetik muino batean dagoen torre biribila, oraindik zutik dago, eta bere berriak XII. mendearen haserakoak ditugu, Ahatsako jaunak Nafar erregeen zerbitzuko zirenekoak.

Neurriz eta solairuaren egituraz, bai Ahatsa eta bai Beloagak Urkulukoaren (hau ere Garazi partean) oroitza dakarkigute, baina ez dira gauza bera. Urkulukoa, erromatar garaikoa, handiagoa izateaz gainera hormen aparejoa hobeto landua eta ajustatua. Besteok, Ahatsa eta Beloaga, tipiagoak eta arruntagoan.

Beloaga izenez torrearen arrastoak bilatu nahi dituenak nekez aurkituko ditu, zeren izen hori ahoz aho aldatuz etorri zaigu eta ez du lan erraza orain erabiltzen denetik jatorrizkoa ezagutzea. Hala ezagutu du bere aldakuntza: Beloaga, Feloaga, Feluaga, Peluaga, Pelua eta azkenean Pelu soil soilik.

Aldakuntza horietaz jabetzen ez direlako edo, oraindik badira leku-izenak gaur egun ahoz erabiltzen diren eran uztearen aldekoak. Badakigu eskribau askok zer-nolako hutsak egin zituzten deiturak idazterakoan; baina, hala ere, askozaz huts handiagoak ageri zaizkigu ahoz aho etorri zaizkigunetan, batez ere azken mende honetan. Gure ustez, duela ehun urte edo gehiagotik agiriaren lekukotasunez ematen

ez den toki-izena ez da fidagarria, gai hauetan okerrik handienak mende honetan egin direnez, bereziki euskaltzaleak etimologiaren bila ibili direnean.

Izenen esan nahiari begiratu gabe ere, hara hor Beloagatik Pelura zelako aldakuntza ezagutu den. Ikus ditzagun agirien arabera:

1200. urtean *Beloaga*, gaur egun Peluko Torria deritzana. Fausto Arozenak *Guipúzcoa en la Historia* (Madrid, 1964) liburuaren 74. orrialdean zehatz dakarrenez, Rodrigo Jiménez de Rada-ren *Opera praecipua* deritzan Koronikan *Beloaga* agertzen dela, Hinojosak berera gaizki aldatu bazuen ere. Manuel Lekuonak ere ongi ematen ditu torre honen berriak *Del Oyarzun Antiguo* (Donostia, 1959) liburuko 66. orrialdean; baina *Beloaga* edo *Feloagako* torrea ez da Arkale gailurrean, handik mendebaldera azken muinoan baizik.

XVII. mendean ordea *Feloaga* agertzen zaigu bertako deituratzat. Francisco Antonio Feloaga ospetsua, jatorriz oiartzuarra, Kalatraba Ordenakoa eta Napoles-ko Erregetzan senatore zena, zeinek 1675ean Madriden *Euquiridion juriscontroversi* zeritzan liburu hura publikatu zuen; bere jatorrizko deituraren kontrobersiaz konturatzeka.

Joan zen mendearen erdian Diputazioak agertu zuen *Nomenclátor de la Provincia de Guipúzcoa* hartan oraindik Feloaga bezala jarraitzen zuen. Lau etxek zeramaten izen hori: *Feloaga*, *Feloaga-zar*, *Feloaga-berri* eta *Feloaga-chiqui*.

L. Mitxelenak *Apellidos vascos*-en lehen argitalpenean (Donostia, 1953), 35. orrialdean, aditzera eman zigun *Feloaga*, ahoz *Pelua*-ra bihurtua aurkitzen zela. Beraz, lehen lehenarekin bikoiztua ez ezik hirukoiztua ere bazen, zeren gaur egungo telefono lista begiratu baizik ez dugu Irunen *Peluaga* deiturak aurkitzeko. Hiri honetan denda bat ere bada deituratikako izen horrekin.

Bukaerako *-aga* horren galera gauza ezaguna da Euskal Herriko leku-izenetan, eta *Peluaga*-ri kentzean erraz ulertzekoa da nola geldituko den. Azkenerako, Mitxelenak aipatzen zuenari azken letra janaz dator Adolfo Leibarren "Contribución al conocimiento del

Valle de Oyarzun'' lanean (1958 *Oyarzun* aldizkarian argitaratua) era honetara: *Pelu, Pelu-zar, Pelu-berri* eta *Pelu-txiki*. Eta beren gainekaldeko muinoa *Peluko Torria*.

Gaur egun zer hauta zalantzarria baldin bada ere, gutienez historian zehar zen izan den erakusten digu, hautagaiaren aukera eskainiz.

Mendez-mende datorzkigun izenok, eta noizbait ahozkatzen aldatu direnok, ez dugu uste onar daitezkenik maila hortaraino laburturik eta itxuragabeturik, idatziz erabili behar direnean behintzat, bestela gure historia ukatzen ari gara eta jatortasunaren kaltetan deiturak bihurrikatzen eta, era berean, hizkuntza bera zatitzen, pikortzen eta hausten.

Badakigu, arazoa ez dela beti hain xinplea. Inoiz ahozkeraz datorkigun eboluzioa ere neurri batetaraino onartu beharra zaigu, baina ez deformaturik deituren jatortasunetik urrunduz doazenean, ezin ulerturik zentzu gabe hutsal bihurtzen direnean. Bestela, akabo! Ondorea gorde ezik hizkuntzarentzat kaltea, historia agirien haria galtzea eta arkeologia aztarnarik ezin aurkitua, identitatea bera galtzea denez gero.

Beloagatik Perura izan den aldakuntza hori lekukotasun ederra dugu ahal den guzian leku-izenak agirien bidez ematen ikasteko.

J.S.M.